

A Qualitative Meta-analysis on Occupation Status of Graduates in Iran

Fatemeh Mansoorian Ravandi¹, Mohammad Ganji², Narges Nikkhah Ghamsari³

Received: May. 20, 2019; Accepted: Oct. 06, 2019

Extended Abstract

During the recent years, despite numerous studies conducted in the field of occupation of graduates in the Iran, several dimensions have still remained unknown; hence, conducting a qualitative meta-analysis in this field could reveal the methodological and content characteristics of these studies and identify the research gaps in this field at the same time. Therefore, 92 studies in this field conducted during the period 1978 to 2018 in the form of theses and research papers were investigated through meta-analysis by searching for the two keywords "occupation and graduates" in two scientific databases including "Iran Science and Technology Research Institute (Iran Doc)" and "The Scientific Database of Jihad Daneshgahi". Examining the studies published over the past few decades showed that investigating the issues related to graduates' occupation mainly involved emphasizing several specific dimensions such as occupation status and inoccupation of graduates, the need to focus on the quality of higher education and curriculum in the university, and highlighting graduate entrepreneurship. With regard to the results of research in this area, the repetition of studies and the lack of a comprehensive study on graduate occupation could be attributed to factors such as disproportionate share of academic disciplines, imbalances in the use of methodological approaches, a lack of theoretical basis that is consistent with conditions of Iranian society, a lack of focus on gender issues and challenges faced by graduates, inadequate attention to issues such as skills development and activities in the cooperative sectors and lack of future-based research.

Keywords: Graduate occupation, higher education system, qualitative meta-analysis

1. PhD Student of Social Sciences, Faculty of Humanities, Kashan University, Kashan, Iran

✉ fmansoriyan@yahoo.com

2. Associate Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Kashan University, Kashan, Iran (Corresponding Author)

✉ m.ganji@kashanu.ac.ir

3. Assistant Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Kashan University, Kashan, Iran

✉ n_nikkhah_gh@yahoo.com

INTRODUCTION

A brief look at the status and performance of graduates in the labor market and assessing employers' satisfaction in various sectors shows that most of the graduates considered as the educational system output lack the basic capabilities and competencies required in the labor market, in some cases they even are not able to seize the job opportunities that they face after the graduation. On the other hand, the high unemployment rate of educated people indicates the undesirable condition of work force efficiency and the failure of the educational system to obtain an acceptable level of performance (Azizi, 1993). Over the past four decades, this has motivated Iranian researchers to investigate the employment condition of graduates and the employment problems of graduates as one of the most important and common issues in the field of higher education and labor market from different angles in the form of articles and dissertations. This is done with the purpose of encouraging improvements in both abovementioned fields. However, despite numerous studies and practical efforts in these fields the research data shows that the employment of graduates is still an unresolved social issue with a research gap requiring more comprehensive research with a critical approach in order to offer research and practical recommendations accordingly.

PURPOSE

Examining the main goals and grounds for studies conducted in the field of employment of graduates Identifying research gaps in the field of employment of graduates with a critical approach and providing suggestions based on the obtained results.

METHODOLOGY

The method used in this study is qualitative meta-analysis and corpus includes structured articles and dissertations published between 1978 and 1998 and focusing on issues related to the employment of graduates, as well as the Persian articles and dissertations published in scientific-research journals and registered in Iran Doc database.

RESULTS

One of the issues discussed in the present study was the formal and methodological aspect of the research, in which we can pay attention to various dimensions and aspects.

Part 1) Form and Methodology

Table 1. The form of research conducted in the field of employment of graduates

Form	Frequency	Percent
Type		
Scientific Research Article	30	32.60
Ph.D Dissertation	60	6.52

Form	Frequency	Percent
Master's Thesis	56	60.86
Decade Published		
1970	1	1.08
1980	1	1.08
1990	33	35.86
2000	57	6.95
Level of addressing graduate employment issue		
Organization	3	3.26
University	29	31.52
Faculty	31	33.39
Region	10	10.86
Province	9	9.78
Country	9	9.87
Unknown	1	1.08
Methodology Paradigm		
Interpretationism	7	7.60
Positivism	76	82.60
Pragmatism	8	8.69

Part 2) Content Appearance

The main issue in the content section is the thematic focus of the topics under study. All the research that has been done in Iran on the employment of graduates has focused on several central issues, which are shown in the table below:

Table 2. Thematic focus of research in the field of employment of graduates

Topics	Frequency	Percent
Employment of graduates from the perspective of skills development	6	6.52
Employment unemployment status and of graduates	39	42.39
Employment of graduates from the perspective of entrepreneurship	17	18.47
The effectiveness of curricula and the quality of higher education	26	28.26
Employment of graduates with a focus on the cooperative sector	4	4.34

DISCUSSION

According to the data obtained in this study, the repetition of research in the above topics and not achieving a comprehensive approach in this field could be attributed to the following factors:

A. The disproportionate share of academic disciplines in addressing the issue of graduates employment.

B. An imbalance of methodological approaches in analyzing the employment problems of graduates.

C. The lack of theories in accordance with the conditions of Iranian society and the graduates' employment.

D. Lack of attention to the issue of gender in the discussion of graduates' employment

E. Lack of focus on intra-organizational issues and challenges of employed graduates

F. Insufficient attention to issues such as skills development and student activity in the field of cooperation and entrepreneurship.

G. Lack of future perspective

CONCLUSION

According to the mentioned research gaps in the field of employment of graduates with an interdisciplinary approach to addressing this issue based on the needs assessment of research topics in this field, research could be targeted by adopting a holistic approach and it could help to overcome and improve the barriers and weakness of quantitative and qualitative methods for addressing the graduate employment issues.

NOVELTY

The use of a holistic and comprehensive approach to qualitative meta-analysis in studying the research subject the lack of research entitled meta-analysis of graduates is one of the innovations of this research. Also, among the limitations of this research, we can mention the vast scope of the subject and the lack of access to some dissertations and articles in this field.

BIBLIOGRAPHY

- Ahmadi Joybai, M. (2017). *Arzešyābi keyfiate darooni-o birooni dore-ye āmoozeši-ye hoteldāri bar asāse anāsore 9 gāne-ye Francis Klein* [Evaluation of internal and external quality of hotel management training course based on the nine elements of Francis Klein] (Master's thesis), Mazandaran University, Iran.
- Amini, A. (2017). *Tahlil-e ejmāli vaziat-e bāzar-e kār fāreghotahsilān-e dānešgāh va erāʿe-ye eqdāmāt va rāhkārḥāye lāzem barāye afzāyeše ešteghāle ānhā* [Brief analysis of the labor market situation of university graduates and providing the necessary measures and strategies to increase their employment], *Macroeconomics*, Report No. 121-8.
- Entezari, Y. (2008). *Kārāfarini-ye mbtani bar elm, šarāyete lāzem barāye ešteghāl-e asar baxš-e dānešāmuxtegān-e āmuzeš-e āli* [Science-based Entrepreneurship; Necessary Conditions for Effective Employment of Higher Education Graduates], *Parliament and Strategy*, No. 59.
- Entezari, Y. (2014). *Tahlili bar čālešhā-ye ešteghāl dāneš āmoxtegān* [Analysis of Employment Challenges for University Graduates]. *Social Studies Office Report*, Deputy for Socio-Cultural Research Subject Code: 210, Serial Number: 14168.
- Entezarian, N., & Tahmasebi, T. (2011). *Barresi-e mizān-e hamāhangī va entebāgh-e nezāme āmuzeš-e āli va āmuzešhāy-e fanni-o herfei bā niāzhā-ye bāzār-e kār* [Investigating the level of coordination and adaptation of higher education system and technical and vocational education with the needs of the labor market]. *Kār va Jāmeʿe/Work and Society*, 140, 59-70.
- Agha Miri, F. (2012). *Barresi-ye rābete vazʿiyat-e tahsili-ye dānešāmuxtegān vorudi-ye sāle 1383 Dānešgāh-e Māzandarān bā vazʿiyat ešteqāl-e ānān* [Investigating the relationship between the educational status of incoming graduates of the year (2004) of Mazandaran University and their employment status] (Master's Thesis). Mazandaran University, Iran.
- Bakhshi, A. (2011). *Taʿsirīe markaze amozesh-e jahade-e keshavarzi mohamsdieh ostane-e khorasan-e jonobi dar ertegha-e farhang-e karafarini az didgah-e danesh amokhtegan* [The Impact of Mohammadiyah Agricultural Jihad Training Center in South Khorasan Province on Promoting Entrepreneurial Culture from the Perspective of Graduates], (Master's Thesis), Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
- Bahadori, H. (2017). *Asarbaxši āmuzeši rešte-ye mekānik-e xodro dar honarestānhā-ye Fanni-o Herfeʿi va Kār-o Dāneš* [Educational Effectiveness of Automotive Mechanics in Vocational and Technical Vocational High Schools] (M.Sc. Thesis). Shahid Chamran University of Ahvaz, Iran.
- Turkman, F., & Afzar, S. (2012). *Vazʿiyat-e ešteqāl va rezāyat-e šoqlī-ye dāneš āmoxtegān-e nābinā-ye šāqel dar šahr-e Tehran* [Employment Status and Job Satisfaction of Blind Graduates Working in Tehran]. *Iranian Journal of Sociological Studies*, 4, 23-42.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

- Jeddi, L. (2011). *Barresi-ye šāxeshā-ye kārāfarini va rābet-e ān bā vaz'iyat-e ešteqāl-e dānešjuyān-e rešte-ye tarbiyat badani šahr-e Tehran [Investigating the indicators of entrepreneurship and its relationship with the employment status of students in the field of physical education in Tehran]* (Master's thesis). Tarbiyat Modarres University, Tehran, Iran.
- Jahanbani, F. (2015). *Barresi-ye jāyghāh-e anāsor-e barnāme-ye darsi kārāfarinān-e dar āmuzeš-e āli [Investigating the position of entrepreneurial curriculum elements in higher education from the perspective of Kashan University students]* (Master's thesis). Kashan University, Iran.
- Chavoshi, Z. (2009). *Naqš-e sarfasl-e kāršenāsi-ye aršad Tarbiyat Badani va olum-e varzeši dar ta'min-e mahārathā-ye kārāfarini dāneš āmoxtegān az nazar-e kārfarmāyān [The role of the Master's Degree in Physical Education and Sports Sciences in providing entrepreneurship skills for graduates in the perceptions of employers]* (Master's Thesis). Payām-e Noor University, Central Branch, Tehran, Iran.
- Hossein Nejad, G. (2015). *Barresi vaz'iyat-e ešteqāl-e fāregh-o-tahsilān olum-e ensāni danešghāh-e Yāsuj va ertebāt-e ān bā barxi motaqayerhā-ye ejtemā'i va jam'iyati [Investigating the employment status of graduates of Yasouj University of Humanities and its relationship with some social and demographic variables]* (Master's thesis). Yasuj University, Iran.
- Hosseini, P. (2017). *Barresi-ye avāmel-e mo'asser bar ešteqāl-e dāneš āmoxteghāne zan-e kāršenāsi-ye aršad Dāneškade-ye Olum-e Ensāni-ye Dānešghāh-e Elm-o Farhang [Investigating the Factors Affecting the Employment of Graduate Students of the Faculty of Humanities, University of Science and Culture]*, (Master's Thesis), University of Science and Culture, Tehran, Iran.
- Khademi, H. (1983). *Erā'e-ye yek olgu-ye sistemi barāye motāl'āe asarāt-e ešteqāl-e dāneš āmoxteghān-e dānešghāhhā bar tose'e [Presenting a systematic model for studying the employment effects of university graduates on development]* (Master's thesis). University of Isfahan, Iran.
- Khosravipoor, B., Soleimanpour, M.R. (2010). *Tabyin-e naqš-e vižegihā-ye fardi-ye mo'aser bar ešteqāl-e dāneš āmoxteghān-e doxtar-e āmuzeš-e āli [Explaining the role of individual characteristics affecting the employment of female graduates of higher education (Case study: Ramin University of Agriculture and Natural Resources - Ahvaz)]. Women in Development and Politics (Women's Research), 8(4), 220-203.*
- Zaker Salehi, G. (2007). *Farātahlil-e motāle'āt-e anjām šodeh dar zamine-ye jazb-e noxbegān va pišgiri az mohājerat-e ānhā [Analysis of studies on attracting elites and preventing their migration]. Iranian Journal of Sociology, 8(1), 113-135*
- Rahmani, F. (2012). *Barresi-ye salahiyathā-ye herfe'i-ye mored-e niyaz-e dāneš āmoxteghān-e kešavarzi barāy-e ešteqāl dar baxš-e ta'avon dar ostān-e Ilam [A review of the professional qualifications required by the Agricultural Alumni Association for employment in the cooperative sector in Ilam province]*, (Master's thesis), Bu Ali Sina University, Hamadan, Iran.

- Solgi, M. (2012). *Mavāne'e jazb-e dāneš āmuxeḡān-e rešte-ye modirait-e jahšngardi dānešgāh-e Allāme Tabataba'ei* [Barriers to attracting graduates of tourism management in the tourism industry, Case study: Graduates of Tourism Management Allameh Tabataba'ei University] (Master's thesis), Allame Tabatabāi University, Tehran, Iran.
- Salimi, Q., & Rathian, Z. (2011). *Erā'e-ye čārčub-e mafhumi arzyābi sarmāye-ye fekri dar āmuzeš-e āli fanni va mohandesi* [Presenting the conceptual framework for the evaluation of intellectual capital in higher education: an approach to technical and engineering higher education centers]. *Iranian Journal of Engineering Education Quarterly*, 13, (49), 19-14.
- Sanaei Nasab, H., Delavari, A., Ghanjal, A., Teymourzadeh, E., Sedaghat, A., Mirhashemi, S., & Samadinia, H. (2009). Employment status of graduates of health services management. *Journal of Military Medicine*, 11(3), 203-280.
- Sharafi, M., Abbaspour, A. (2015). Identifying the employability of graduates based on the data theory of the foundation. *Innovation and Value Creation*, 3(7), 33-48.
- Sharifzadeh, M. (2003). *Investigating the educational needs of agricultural students in order to strengthen the entrepreneurial spirit*, (Master's thesis). Shiraz University, Iran.
- Salehi Omran, E., & Rahmani Qahdarijani, E. (2013). The issue of employment of higher education graduates and the need to pay attention to job-creating skills in the labor market in the higher education planning plan. *Quarterly Journal of the Iranian Higher Education Association*, 5(3), 27-57.
- Salehi Omran, E. (2006). Employment status of female Graduates. *Research and Planning in Higher Education*, 12 (39), 60-41.
- Salehi Omran, E. (2007). *Society, labor and jobs: A review of the role of employment skills in the labor market*. Tehran, Iran: Samat Publications.
- Siddiqui Khidak, F. (2009). Investigating the effectiveness of English language translation curriculum in meeting the needs of society (Master's thesis). Payām-e Noor University of Tehran, Iran.
- Abbaszadeh, Y. (2015). Investigating the Effect of Entrepreneurship Education on Human Capital Formation and Entrepreneurial Performance (Master's Thesis). Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.
- Abbasi, M., Ghorchian, Gh. (2009). Identifying the factors affecting the development of graduates' cooperatives. *Quarterly Journal of Leadership and Educational Management, Islamic Azad University, Garmsar Branch*, 3(2), 143-170.
- Azizi, N. (2003). Education and the labor market: preparing young people with basic qualifications and skills. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 1, 58-70.
- Alam Beigi, A. (2014). Investigating the role of knowledge-based entrepreneurship dimensions in the performance of entrepreneurial research and development of the Iranian agricultural research system. *Entrepreneurship Development Quarterly*, 26, 733-754.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

- Aliabadi, V. (2010). *Determining the requirements for the formation of a cooperative for agricultural graduates* (Master's thesis). Razi University, Kermanshah, Iran.
- Eidi, Z. (2011). Investigating the possibility and context of establishing cooperatives of forestry graduates (Master's thesis), Lorestan University, Iran.
- Gholamrezaei, Sh., Bahadori, M., & Gholamrezaei, S. (2013). Challenges and mechanisms of employment of forestry graduates through the Organization of Agricultural Engineering and Natural Resources Engineering. *Economic Research and Agricultural Development of Iran*, 141-151.
- Fani Khayavi, R., & Moalemi Khayavi, A. (2012). Creativity and empowerment of Islamic Azad University graduates in employment. *Quarterly Journal of Innovation and Creativity in the Humanities*, 1(4), 169-149.
- Farrokhzadeh, M., Ataei, H., Rouhani, H., Fazeli Kakhki, S.F. (2010). Investigating the employment status of graduates of scientific-applied courses of Khorasan Razavi Agricultural Jihad Higher Education Center. *Agricultural Education Management Research*, (12), 12-21.
- Qaedar Rahmat, E. (2017). Investigating the factors related to the employment status of university graduates in Yazd city (Master's thesis), Yazd University, Iran.
- Ghorbani, A. (2008). *Assessing the external efficiency of scientific-applied trainings from the point of view of employers and graduates. Case study: Study of employment status of graduates of Mazandaran Comprehensive Scientific-Applied University during the years 1998 to 2005* (MA thesis). Mazandaran University, Iran.
- Kavousi, T. (2001). Investigating the relationship and appropriateness of skills training of the secondary branch of the associate's degree with the needs of the labor market in terms of employers and interns in Miyaneh city in the academic year of 2000-2009) (Master's thesis). Tarbiat Moallem University of Tehran, Iran.
- Karimi, S. (2017). Investigating the employment status of graduates of scientific-applied courses of agricultural jihad and the factors affecting it (Case study: Agricultural Research and Training Centers of Zanjan and Qazvin) (Master's thesis). Master's thesis, Zanjan University, Iran.
- Gerzin, H. (2016). Investigating the relationship between acquiring skills of technical and vocational graduates by creating their employment in the labor market (Master's thesis). Islamic Azad University, Shahroud Branch, Semnan, Iran.
- Majidi Majidlou, M. (2016). Identifying and evaluating the employment skills of women in the handicraft industry of Mazandaran province) (Master's thesis). Amol Higher Education Institute, Mazandaran, Iran.
- Mohammadi, Sh., Multicultural Education Management in Iranian Schools: Quality Meta Analysis. *School Management Quarterly*, 4 (2), 87-107.
- Moradi, R. (2015). Investigating the role of basic competencies of university graduates in its effective presence in the labor market (Master's thesis), Kurdistan University, Iran.

- Malakoutian, M., & Parvaresh, A. (2003). Employment Status of Environmental Health Graduates Across the Country during 1996-2001, *Iranian Journal of Medical Education*, 3(2), 63-57.
- Mehr Alizadeh, Y., Arman, S. A. (2007). A study of the labor market of undergraduate graduates in Iranian public universities. *two scientific-research letters of Daneshvar behavior*, 14(26), 86-73.
- Movahedi, R. (2017). Employers of agricultural alumni. *Journal of Agricultural Education Management Research Quarterly*, (41), 95-79.
- Mirzaei, M.A.R., Shamkhi, T., Naeli, M.A., Zahedi, Ghl, & Jazire'i, M.H. (2006). The relationship between higher education and efficiency and employment of graduates: views of professors, managers and graduates; case study of Forest Education. *Journal of Research and Construction*, 19(3), 11-26.
- Naderi, A. (2004). A critique of the fundamentals of the methodology of experimental studies of human capital theory and presenting appropriate solutions. *Journal of Program and Budget*, (60 and 61, 84-81.
- Naderi, N. (2009). The role of formal education and curricula in the field of physical education in the master's degree in providing entrepreneurship skills for students in terms of graduates (Master's thesis). Payām-e Noor University, Central Tehran, Iran.
- Nasirzadeh, A.M. (2013). Designing and explaining the process model of entrepreneurship forecasting for graduates of the country's physical education faculties (PhD thesis). Payām-e Noor University, Graduate Center, Tehran, Iran.
- Nik Farjam, H. (2018). *Presenting a curriculum model for Jihad Keshavarzi Scientific-Applied Higher Education Institute with an entrepreneurial approach* (PhD thesis). Kharazmi University, Tehran, Iran.
- Andreassen, S., Randers, I., & Ternulf, K. (2007). A meta-analysis of qualitative studies on living with esophageal and clinically similar forms of cancer, seen from the perspective of patients and family members, *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*, 2(2), 114-127.
- Harbison, F. H. (1973). *Human, culture, economy, society*. Oxford, London: Oxford University Press.
- Hirsch, F. (1977). *Social limits to growth*. London: Routledge and Kegan Paul London.
- Paterson, B. L., Thorne, S. E., Canam, C., & Jillings, C. (2001). Meta-study of qualitative health research: a practical guide to meta-analysis and meta-synthesis. *Thousand Oaks, Calif: Sage*.
- Timulak, L. (2009). Meta-analysis of qualitative studies: A tool for reviewing qualitative research findings in psychotherapy. *Psychotherapy Research*, 19(4/5), 591-600.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

فرا تحلیل کیفی وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان در ایران

فاطمه منصوریان راوندی^۱، محمد گنجی^۲، نرگس نیکخواه قمصری^۳

دریافت: ۱۳۹۸/۰۲/۳۰ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۷/۱۴

چکیده

در سال‌های اخیر، به‌رغم انجام پژوهش‌های فراوان در مورد اشتغال دانش‌آموختگان در کشور، همچنان ابعدادی از این موضوع ناشناخته مانده و براین اساس، انجام فراتحلیل کیفی در این زمینه می‌تواند ضمن مشخص کردن ویژگی‌های روش‌شناختی و محتوایی این پژوهش‌ها، خلأهای پژوهشی موجود در این حوزه را شناسایی کند؛ بنابراین، در این مقاله با استفاده از روش فراتحلیل کیفی، ۹۲ پژوهش انجام‌شده در این حوزه در بازه زمانی (۱۳۹۷-۱۳۵۷)، در قالب پایان‌نامه و مقاله‌های پژوهشی، با جست‌وجوی دو کلیدواژه «اشتغال و دانش‌آموختگان» در دو منبع علمی «پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات علمی ایران (ایران‌داک)» و «پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی» واکاوی شده‌اند. در بررسی پژوهش‌های موجود طی چند دهه اخیر، پرداختن به مسئله اشتغال دانش‌آموختگان با تأکید بر چند موضوع مشخص، مانند وضعیت اشتغال و بیکاری دانش‌آموختگان، ضرورت توجه به کیفیت آموزش عالی و برنامه‌درسی موجود در دانشگاه و توجه به موضوع کارآفرینی دانش‌آموختگان بوده است. با توجه به نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه، تکرار پژوهش در این موضوعات و فقدان یک مطالعه جامع در حوزه اشتغال دانش‌آموختگان را می‌توان به عواملی مانند سهم نامتناسب رشته‌های تحصیلی، عدم تعادل در استفاده از رویکردهای روشی، خلأ تحلیل‌های نظری هماهنگ با شرایط جامعه ایران، کم‌رنگ بودن موضوع جنسیت، عدم تمرکز بر مسائل و چالش‌های درون‌سازمانی دانش‌آموختگان شاغل، توجه ناکافی به موضوعاتی مانند مهارت‌افزایی و فعالیت در بخش تعاون، و فقدان پژوهش‌های مبتنی بر آینده‌پژوهی نسبت داد.

کلیدواژه‌ها: اشتغال دانش‌آموختگان، نظام آموزش عالی، فراتحلیل کیفی

۱. دانشجوی دکتری علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

fmansoriyan@yahoo.com ✉

۲. دانشیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران (نویسنده مسئول)

m.ganji@kashanu.ac.ir ✉

۳. استادیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

n_nikkhah_gh@yahoo.com ✉

۱. مقدمه

دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، به دلیل ظهور اقتصاد دانش و رقابت مبتنی بر دانش، ارزش‌های راهبردی و دارایی‌های دانشی را مهم تلقی می‌کنند (سلیمی و راثیان، ۱۳۹۰، ۲۰) و تلاش می‌کنند تا دانشجویانی را تربیت کنند که فارغ از فشارهای بازار کار و سازمان‌های مطبوع خود، توانایی کار کردن در بازار کار را در زمان دانش‌آموختگی داشته باشند و از تخصص و رشته خود، در هر سازمان یا مکانی بهره ببرند (علم‌بیگی، ۱۳۹۳، ۷۳۴). اما با نگاهی گذرا درمی‌یابیم که بسیاری از خروجی‌های نظام آموزشی، فاقد قابلیت‌های اساسی موردنظر بازار کار هستند و این مسئله، سبب ایجاد وضعیت نامطلوب و ناموفق بودن نظام آموزشی در به دست آوردن بازده قابل قبول و در نتیجه، نرخ بالای بیکاری دانش‌آموختگان شده است (عزیزی، ۱۳۸۲). این امر موجب شده است که طی چهار دهه اخیر، پژوهشگران ایرانی، مسئله اشتغال دانش‌آموختگان را از زوایای متفاوتی (در قالب مقاله و پایان‌نامه) مطالعه و بررسی کنند. به طور کلی، آثار علمی در این حوزه از اوایل دهه هشتاد به بعد، به دلیل افزایش نرخ مشارکت و تعداد دانش‌آموختگان دانشگاهی و در نتیجه، فشار زیاد عرضه نیروی کار آن‌ها و عدم تناسب وضعیت عرضه و تقاضا در این حوزه، رشد قابل توجهی داشته است. در این مدت، توجه به اهمیت این مسئله روزبه‌روز افزایش یافته و مشکلات اشتغال دانش‌آموختگان به عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل مربوط به تعامل آموزش عالی و بازار کار در مسیر دستیابی به توسعه شناخته شده است.

اما با وجود پژوهش‌های فراوان و اقداماتی که در عرصه عملی و اجرایی (براساس نتایج این پژوهش‌ها) انجام شده است، کماکان مسئله اشتغال دانش‌آموختگان، یکی از مشکلات اساسی جامعه به شمار می‌آید و همان‌گونه که آمارها نشان می‌دهند، ۳۸ درصد جمعیت بیکار ۱۰ ساله و بیشتر از کل بیکاران را دانش‌آموختگان آموزش عالی تشکیل می‌دهند. نسبت بیکاری جمعیت دانش‌آموختگان از کل بیکاران به تفکیک نقاط شهری و روستایی، به ۴۱/۴ درصد می‌رسد^۱. با اینکه عرصه سیاست‌گذاری، به کمک پشتوانه علمی و پژوهشی می‌تواند ابعاد مختلف مشارکت دانش‌آموختگان در فضای کسب‌وکار را درک، و

از طریق آن، پیامدهای کوتاه‌مدت و بلندمدت تصمیم‌های خود را پیش‌بینی کند، در عرصه پژوهشی این حوزه، همچنان یک خلأ پژوهشی وجود دارد و مستلزم پژوهشی جامع‌تر با یک رویکرد انتقادی به این موضوع و واکاوی خلأهای موجود و ارائه پیشنهادها پژوهشی بر مبنای آن است.

براین اساس، پژوهش حاضر بر آن است که ضمن توجه به اهداف و محورهای اصلی پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه اشتغال دانش‌آموختگان، خلأهای پژوهشی موجود را با رویکردی انتقادی شناسایی و براساس آن، پیشنهادهایی ارائه دهد. در این راستا تمام پژوهش‌های انجام‌شده در مورد مسئله اشتغال دانش‌آموختگان، با استفاده از روش فراتحلیل کیفی^۱، ارزیابی و تحلیل شده است. اهمیت موضوع اشتغال دانش‌آموختگان و پژوهش‌های پراکنده فراوان انجام‌شده در این حوزه، نویسندگان این پژوهش را بر آن داشت که پس از صورت‌بندی منظم این پژوهش‌ها، به منظور تحلیل ماهیت و کیفیت و نظم‌دهی به آن‌ها و شناسایی خلأهای پژوهشی موجود در این زمینه، اقدام به تحلیل کیفی آن‌ها کنند؛ از این رو، سیمای شکلی و روش‌شناختی و همچنین، سیمای محتوایی آن‌ها، از طریق دید تراکمی فراتحلیل کیفی و ارائه تصویری کلی از فعالیت‌های پژوهشی، نقد و واکاوی شده است.

۲. چارچوب نظری پژوهش

در مقاله حاضر، با توجه به استفاده از روش کیفی، تأکید بر مباحث نظری بواسطه ایجاد حساسیت نظری و پیشینه ذهنی در محقق حاصل می‌شود. در پژوهش‌های موردبررسی، در مورد رابطه آموزش عالی و بازار کار، دیدگاه‌های فراوانی مطرح شده است که بررسی نظام‌دار آن‌ها، حاکی از وجود سه گروه از نظریه‌ها است که عبارت‌اند از: نظریه کارکردگرایی، نظریه سرمایه، و نظریه‌های انتقادی.

در خوش‌بینانه‌ترین حالت، نظریه‌های کارکردی بر این نظرند که فناوری سبب افزایش سطح مهارت‌های شغلی می‌شود. در دهه ۱۹۷۹، انتقادهای فراوانی بر این دیدگاه وارد شد

و صاحب‌نظران منتقد بر این نظر بودند که دیدگاه کارکردگرایی، مسئله‌مدرک‌گرایی را بر مبنای تحقق جنبه‌های شناختی و ظاهر آن بررسی کرده است و از همین رو، با افزایش تقاضا برای مدرک، فرض می‌گیرد که این تقاضا، همسو با ظهور مشاغل با سطوح مهارتی بالا ایجاد شده است، در حالی که همان‌گونه که هیرش^۱ (۱۹۷۷) معتقد است، مدارک، کالاهای محدودی (به لحاظ اجتماعی) هستند که با دسترسی افراد بیشتر به آن‌ها، با کاهش ارزش اجتماعی روبه‌رو می‌شوند. پیامد این رویه، تورم مدرک و پالایش بیشتر نیروی کار توسط کارفرمایان است (مهرعلی‌زاده و آرمن، ۱۳۸۶، ۸۰-۷۶).

رویکرد دیگری که محور توجه بسیاری از پژوهش‌ها بوده است، نظریه سرمایه‌انسانی است که بر مبنای آن، تلاش برای دستیابی به امنیت شغلی و مهارت، با سرمایه‌گذاری در آموزش عالی اتفاق می‌افتد، زیرا در بحث‌های این نظریه، این‌گونه فرض شده است که آموزش عالی، در طول زمان، سبب دستیابی به جایگاه اقتصادی بهتر می‌شود. در طول دهه ۱۹۷۰، در کشورهای جهان سوم، انتقادهای زیادی به دیدگاه‌های مدرنیسم و سرمایه‌انسانی وارد شده است (صالحی عمران، ۱۳۸۶). انتقادهای وارد شده به نظریه کارکردگرایی نیز به نظریه سرمایه‌انسانی قابل‌تعمیم است و شواهد تجربی زیادی وجود دارند که تأییدگر یکسان نبودن تأثیر سرمایه‌انسانی بر بهره‌وری و دریافتی افراد در مشاغل، بنگاه‌ها، صنایع، و مناطق جغرافیایی گوناگون هستند (نادری، ۱۳۸۳). نظریه‌های انتقادی، دیدگاه‌های خود را در مورد رابطه بین نیازهای کارفرما و نظام آموزشی و برابری اقتصادی و اجتماعی از طریق مدرک‌گرایی در دو محور عرضه کرده‌اند. نقطه مشترک این دیدگاه‌ها، این است که برخلاف نظریه‌های کارکردی و سرمایه‌انسانی بر این نظرند که بر پایه شایسته‌سالاری، بین آموزش و نظام تولید، رابطه منطقی‌ای وجود ندارد. این دیدگاه، رابطه آموزش عالی و بازار کار را از جنبه‌های گوناگونی بررسی، و به جنبه‌های پایگاه اجتماعی و قشربندی اجتماعی و اقتصادی نیز توجه کرده است (مهرعلی‌زاده و آرمن، ۱۳۸۶).

افزون‌براین، براساس ایده وجود رابطه میان آموزش و اشتغال، عده‌ای از پژوهشگران بر این نظرند که منشأ ایجاد مهارت، هدایت اقتصاد، و خدمات، آموزش است و از همین رو، سرمایه‌گذاری در آموزش، نوعی سرمایه‌گذاری در سرمایه‌انسانی به‌شمار می‌آید. همان‌گونه

1. Hirsch

که پیشتر نیز اشاره شد، این همان نظریه سرمایه انسانی است. در سوی دیگر، این نظریه وجود دارد که آموزش، نه تنها مهارت‌های مربوط به حرفه و شغل را فراهم می‌کند، بلکه ارزش‌های اجتماعی مبتنی بر ارتقای تحرک جامعه را - که در واقع، وسیله‌ای برای انتخاب و گزینش تواناترین افراد برای بهترین مشاغل هستند - را نیز به نمایش می‌گذارد.

سومین گروه، بر این نظرند که بهره‌وری نه به شخص، بلکه منتسب به شغل است و از این لحاظ، آموزش عالی، تعیین‌کننده بهره‌وری نیست.

چهارمین دیدگاه، ایده وجود ارتباط میان آموزش و اشتغال را توهمی می‌داند که در ذهن دانش‌آموختگان است و در دنیای واقعی، چنین چیزی وجود ندارد. تربیت دانش‌آموختگان برای شغل‌های مشخص از طریق آموزش‌های خاص، داوطلبان جدید مشاغل را به این باور رسانده است که آن‌ها برای مشاغل معینی تربیت شده‌اند. براین اساس، به ایده وجود ارتباط میان آموزش و اشتغال انتقاد می‌شود، زیرا بین وضعیت بازار کار فعلی و نرخ دانش‌آموختگان دانشگاهی شکاف وجود دارد و با در نظر گرفتن عواملی که سبب ایجاد این شکاف می‌شوند، نمی‌توان وجود سرمایه انسانی را مقیاس مناسبی برای حضور در فضای کسب‌وکار و رشد اقتصادی در نظر گرفت (غلامرضایی و همکاران، ۱۳۹۲؛ کریمی، ۱۳۹۶؛ قائد رحمت، ۱۳۹۶).

۲. روش پژوهش

همان‌گونه که مشاهده شد، مقاله حاضر، به منظور ترسیم سیمای کلی پژوهش‌هایی که در چهار دهه اخیر با موضوع اشتغال دانش‌آموختگان انجام شده‌اند، از روش فراتحلیل کیفی^۱ استفاده کرده و درصدد است که با تلفیق و منسجم کردن نظریه‌ها، روش‌ها، و یافته‌های پژوهش‌های پیشین، و کشف عناصر اساسی آن‌ها، به مفهوم‌سازی نتایج آن‌ها در قالبی جدید و در نهایت، به توصیف، تفسیر، و تبیین آن عناصر و یافته‌ها بپردازد (ذاکر صالحی، ۱۳۸۶، ۱۲۰). به عبارت روشن‌تر، هدف از انجام این پژوهش، تفسیر دوباره یافته‌های پژوهشی با موضوع خاص و ارائه نتیجه جمعی از آن‌ها است (تیمولاک^۲، ۲۰۰۹).

1. meta-analysis of qualitative
2. Timulak

فرا تحلیل، روش‌های متفاوتی دارد که فرا تحلیل کیفی، و فرا تحلیل کمی (شمارش رأی و روش ترکیب: روش فیشر^۱ و روش استوفر^۲) مقادیر، از جمله این روش‌ها هستند. فرا تحلیل کمی، به منظور منسجم کردن نظریه‌ها و یافته‌های پژوهش‌های انجام‌شده در یک حوزه پژوهشی خاص، از طریق فنون آماری، مانند شاخص اندازه اثر، به برآورد دقیق، تبیین ناهماهنگی‌ها، و کشف عوامل تعدیل‌کننده می‌پردازد. فرا تحلیل کیفی، افزون‌بر منسجم کردن روش‌ها و یافته‌ها، تفسیر عمیق و جامعی از موضوع پژوهش ارائه می‌دهد. پاترسون و همکاران^۳ (۲۰۰۱)، برتری فرا تحلیل کیفی بر فرا تحلیل کمی را در ارائه تفسیرهای عمقی و همه‌جانبه‌ای می‌دانند که تنها به مرور و بررسی داده‌های آماری و ترکیب نتایج به دست آمده از مطالعه با نمونه‌های مختلف نمی‌پردازد، بلکه در نظر دارد که موضوع پژوهش را به لحاظ زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی نیز مطالعه و تحلیل و تفسیری فراتر از تفسیرهای موجود، ارائه کند (اندرسون و همکاران^۴، ۲۰۰۷، ۱۱۵).

در این روش، پژوهش‌های فراوان مربوط به موضوع اشتغال دانش‌آموختگان، بررسی، و بخش‌های مرتبط با پرسش‌های پژوهش و اهداف نویسندگان این مقاله و مؤلفه‌های گوناگون پژوهش مانند مسئله اصلی، روش پژوهش، جامعه آماری، و... تجزیه و تحلیل شده است. براین مبنای مقاله‌ها و پایان‌نامه‌های منتشرشده در طول سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۷، با موضوعات مرتبط با اشتغال دانش‌آموختگان بررسی شده‌اند. انتشار به زبان فارسی، داشتن ساختار کامل، چاپ شدن در مجله‌های علمی-پژوهشی، ثبت شدن در پایگاه ایران‌داک، و قابل دانلود بودن متن کامل مقاله و پایان‌نامه، به عنوان معیارهای اصلی برای ورود اطلاعات و در دسترس نبودن متن کامل مقاله‌ها، پایان‌نامه‌ها، و مقاله‌های ارائه‌شده در همایش‌ها و کنفرانس‌ها، به عنوان معیارهای اصلی برای خروج اطلاعات، در این پژوهش در نظر گرفته شده‌اند.

بر اساس آنچه گفته شد، پس از گردآوری و گزینش پژوهش‌ها، مقوله‌بندی، در هر یک از مقوله‌های نمونه انتخابی، قیاس و ارزیابی می‌شود. در اینجا نیز ابتدا مقوله‌هایی مانند

1. Fisher method
2. Stuffer method
3. Paterson et al
4. Andreassen et al

سرفصل‌های اصلی در بحث اشتغال دانش‌آموختگان، کلیدواژه‌ها، هدف، نظریه‌های مرتبط، رویکرد و روش پژوهش (کمی/کیفی)، سطح انجام پژوهش، یافته‌ها، و نتایج، تحلیل شده‌اند.

جامعه آماری این پژوهش، اکثر پژوهش‌های چهار دهه اخیر با موضوع اشتغال دانش‌آموختگان در جامعه ایران، و روش نمونه‌گیری پژوهش، ترکیبی از شیوه‌های گوناگون دستیابی به مستندات علمی بوده است؛ روی هم رفته، پس از مراجعه به بانک‌های اطلاعات علمی کشور، تعداد ۹۲ پژوهش تجربی در قالب پایان‌نامه و مقاله علمی-پژوهشی با موضوع اشتغال دانش‌آموختگان در بازه زمانی ۱۳۹۷-۱۳۵۷ از دو منبع علمی «پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات علمی ایران (ایران‌داک)» و «پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی» شناسایی شدند که دامنه مطالعاتی آن‌ها، مطالعه موردی یک یا چند دانشگاه یا دانش‌آموختگان یک رشته تخصصی بود. از شیوه تمام‌شماری نمونه‌های در دسترس، برای نمونه‌گیری استفاده شده است. به منظور دستیابی به داده‌های مورد نیاز پژوهش، پرسش‌هایی طراحی و تنظیم شد که تکمیل آن مستلزم مطالعه دقیق هر اثر و کشف دیدگاه‌های زیربنایی آن بود؛ از این رو، پس از مطالعه دقیق هر پژوهش و بر مبنای کدگذاری و حاشیه‌نویسی‌های انجام‌شده، مؤلفه‌های چک‌لیست در ارتباط با هر اثر تکمیل شدند. آنچه در ادامه می‌آید، یافته‌های به دست آمده از این فراتحلیل است که در دو بخش سیمای شکلی و روش‌شناختی، و سیمای محتوایی ارائه شده است.

۳. یافته‌های پژوهش

یافته‌ها در دو بخش سیمای شکلی و روش‌شناختی و سیمای محتوایی مورد بررسی قرار گرفت که در ادامه به آن اشاره می‌شود:

۳-۱. سیمای شکلی و روش‌شناختی

یکی از مسئله‌هایی که در پژوهش حاضر بررسی شد، سیمای شکلی و روش‌شناختی پژوهش‌های انجام‌شده بود که در این راستا، می‌توان به ابعاد و جنبه‌های مختلفی توجه کرد. شاید نخستین و ابتدایی‌ترین جنبه، نوع اثر یا پژوهش انجام‌شده باشد. همان‌گونه که در

بخش پیشین نیز اشاره شد، ۹۲ پژوهش با موضوع اشتغال دانش‌آموختگان شناسایی شدند که در جدول شماره (۱) نوع این پژوهش‌ها مشخص شده است.

جدول شماره (۱). قالب پژوهش

نوع اثر	فراوانی	درصد
مقاله علمی-پژوهشی	۳۰	۳۲/۶۰ درصد
رساله دکترا	۶	۶/۵۲ درصد
پایان‌نامه کارشناسی ارشد	۵۶	۶۰/۸۶ درصد

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، تعداد کل پژوهش‌های انجام‌شده، ۵۶ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ۶ رساله دکترا، و ۳۰ مقاله علمی-پژوهشی بوده است که به‌لحاظ کمی، می‌توان گفت، به این موضوع، به‌ویژه در قالب پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد، توجه چشمگیری شده است. براساس یافته‌های پژوهش، به‌لحاظ دوره زمانی، نخستین پژوهشی که موضوع اشتغال دانش‌آموختگان در ایران را بررسی کرده است، مربوط به سال ۱۳۶۲ است و تا پیش از سال ۱۳۸۰، تنها ۲ کار پژوهشی در این مورد انجام شده و بحث و بررسی اشتغال دانش‌آموختگان، زیاد مورد توجه پژوهشگران نبوده است، اما در دهه ۱۳۸۰، شمار پژوهش‌های انجام‌شده و نمود پژوهشی این موضوع بیشتر بوده است. جدول شماره (۲) دوره زمانی آثار منتشرشده را نشان می‌دهد.

جدول شماره (۲). دوره زمانی آثار

دهه انتشار	فراوانی	درصد
۱۳۶۰	۱	٪۱/۰۸
۱۳۷۰	۱	٪۱/۰۸
۱۳۸۰	۳۳	٪۳۵/۸۶
۱۳۹۰	۵۷	٪۶۱/۹۵

براساس داده‌های جدول شماره (۳)، اگرچه پژوهش در حوزه اشتغال دانش‌آموختگان در ابتدا با آهنگی کند در حال انجام بوده است، در دهه ۱۳۸۰، تعداد این پژوهش‌ها سیر صعودی داشته و در دهه ۱۳۹۰، رشد بیشتری داشته است. براساس داده‌های جدول شماره (۲)، در دهه ۱۳۶۰ و ۱۳۷۰، تعداد پژوهش‌های مرتبط با اشتغال دانش‌آموختگان تقریباً مساوی بوده است. شاید بتوان گفت، حجم پایین پژوهش‌ها در این دو دهه، به سبب شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر کشور، مانند جنگ تحمیلی و پایین بودن میزان ورودی به دانشگاه در این دوره بوده است. از اواخر دهه ۱۳۷۰، با شروع تحولات بنیادین و ثبات کشور در عرصه علمی و آموزشی، افزایش ورودی دانشگاه‌ها - به ویژه افزایش ورود زنان به دانشگاه در دهه ۱۳۹۰ - باعث شد که موضوع اشتغال دانش‌آموختگان به کانون توجه پژوهشگران تبدیل شود. «در دوره ۱۳۹۵-۱۳۷۵ به‌رغم ایجاد اشتغال برای دانش‌آموختگان دانشگاهی و افزایش سهم اشتغال آن‌ها از کل شاغلان، نرخ بیکاری نیروی کار دانش‌آموخته آموزش عالی، از ۴ درصد به ۲۰ درصد افزایش یافت و حدود ۵ برابر شد که دلیل اصلی آن، افزایش تعداد دانش‌آموختگان دانشگاهی، نرخ مشارکت، و در نتیجه، فشار زیاد عرضه نیروی کار آن‌ها بوده است» (امینی، ۱۳۹۶، ۴). محور دیگر مورد بررسی این پژوهش، رشته تحصیلی نویسندگان و پژوهشگرانی است که به موضوع اشتغال دانش‌آموختگان پرداخته‌اند. نویسندگان در رشته‌های تحصیلی گوناگون به بررسی اشتغال دانش‌آموختگان پرداخته‌اند که اطلاعات آن در جدول شماره (۳) نمایش داده شده است.

جدول شماره (۳). رشته تحصیلی پژوهشگران

رشته تحصیلی پژوهشگران	فراوانی	درصد
علوم پزشکی (پرستاری، بهداشت محیط)	۷	۷/۶۰٪
علوم ورزشی	۸	۸/۶۹٪
علوم اجتماعی	۴	۴/۳۴٪
جنگل‌داری	۳	۳/۲۶٪
روانشناسی	۵	۵/۴۳٪
علوم تربیتی	۱۳	۱۴/۱۳٪

رشته تحصیلی پژوهشگران	فراوانی	درصد
کتابداری	۷	۷/۶۰٪
کشاورزی	۳۰	۳۲/۶۰٪
مدیریت	۷	۷/۶۰٪
هتل‌داری	۱	۱/۰۸٪
هنر	۱	۱/۰۸٪
علوم انسانی	۵	۵/۴۳٪
نامشخص	۴	۴/۳۴٪

براساس داده‌های جدول شماره (۳)، بیشترین تعداد پژوهشگرانی که به موضوع اشتغال دانش‌آموختگان پرداخته‌اند، مربوط به رشته کشاورزی (۳۲/۶۰ درصد) هستند و نویسندگان رشته‌های دیگر، نقش بسیار کم‌رنگی در پژوهش‌های مربوط به اشتغال دانش‌آموختگان داشته‌اند.

پژوهش‌های انجام‌شده در مورد اشتغال دانش‌آموختگان، به فراخور مسئله مورد بررسی، اغلب در سطح دانشکده و دانشگاه، انجام شده‌اند. پژوهش‌هایی که در سطوح استانی و کشوری به این مسئله توجه کرده‌اند نیز به بررسی مسائل یک رشته تحصیلی پرداخته و فاقد رویکرد بین‌رشته‌ای بوده‌اند.

جدول شماره (۴). سطوح مختلف بررسی مسئله اشتغال دانش‌آموختگان

سطوح	فراوانی	درصد
سازمان	۳	۳/۲۶
دانشکده	۲۹	۳۱/۵۲
دانشگاه	۳۱	۳۳/۳۹
منطقه	۱۰	۱۰/۸۶
استان	۹	۹/۷۸
کشور	۹	۹/۸۷
نامشخص	۱	۱/۰۸

پارادایم و رویکرد پژوهشی پژوهش‌های مختلف، پس از بررسی سطوح مورد توجه در این پژوهش‌ها، می‌تواند دیدگاه ژرفی را به خواننده منتقل کند. در تمام پژوهش‌های انجام شده درباره اشتغال دانش‌آموختگان، از سه پارادایم اثبات‌گرایی، تفسیرگرایی، و عمل‌گرایی و رویکردهای کمی، کیفی، و تلفیقی استفاده شده است.

جدول شماره (۵). پارادایم‌های روشی پژوهش‌ها

پارادایم‌های روشی	فراوانی	درصد
تفسیرگرایی	۷	۷/۶۰ درصد
اثبات‌گرایی	۷۶	۸۲/۶۰ درصد
عمل‌گرایی	۸	۸/۶۹ درصد

در تمام پژوهش‌های انجام شده در حوزه اشتغال دانش‌آموختگان، از سه رویکرد روشی کمی، کیفی، و تلفیقی مبتنی بر سه پارادایم روشی تفسیرگرایی، اثبات‌گرایی، و عمل‌گرایی استفاده شده است. از ۹۲ پژوهش انجام شده، ۷۶ مورد با پارادایم اثبات‌گرایی و رویکرد کمی، ۸ مورد با پارادایم عمل‌گرایی و رویکرد تلفیقی، و ۷ مورد نیز براساس پارادایم تفسیرگرایی و رویکرد کیفی انجام شده‌اند که داده‌های مربوط به آن‌ها در جدول شماره (۶) ارائه شده است. هدف اصلی بسیاری از این پژوهش‌ها، نظریه‌آزمایی بوده و اغلب به تبیین آماري اشتغال دانش‌آموختگان پرداخته‌اند؛ به این معنا که اغلب محتواهای تولید شده، توصیفی از وضعیت اشتغال و فضای عملی آن را در نظر داشته‌اند. البته این روال از اوایل دهه ۱۳۹۰ تا حدودی به سوی حوزه کیفی و تلفیقی گرایش پیدا کرده است.

جدول شماره (۶). رویکرد پژوهش‌ها

رویکرد پژوهش	روش پژوهش	فراوانی	درصد
رویکرد کمی	پیمایش	۷۲	۷۸/۲۶ درصد
	تحلیل ثانویه	۱	۱/۰۸ درصد
	پس‌رویدادی	۱	۱/۰۸ درصد

رویکرد پژوهش	روش پژوهش	فراوانی	درصد
رویکرد کیفی	لاجیت	۱	۱/۰۸ درصد
	پویایی سیستم	۱	۱/۰۸ درصد
	گراندد تئوری	۳	۳/۲۶ درصد
رویکرد تلفیقی	دلفی	۱	۱/۰۸ درصد
	نامشخص	۳	۳/۲۶ درصد
	اکتشافی	۳	۳/۲۶ درصد
	تبینی	۵	۵/۴۳ درصد

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که سهم پژوهش‌هایی که به روش پیمایش انجام شده‌اند، ۷۶/۲۶ درصد بوده است که نشان‌دهنده استفاده از رویکردهای کمی، به‌ویژه پیمایش، در این‌گونه پژوهش‌ها است. این درحالی است که ۰/۷ درصد از پژوهش‌های انجام‌شده با رویکردهای کیفی و ۰/۸ درصد به روش‌های تلفیقی انجام شده‌اند. این مسئله حاکی از استفاده طیف غالب پژوهش‌ها از رویکرد کلان برای ارائه توصیفی از وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان و تمرکز کمتر به عرصه بنیادین و تأکید بر رویکرد کیفی برای نشان دادن مسائل و چالش‌های موجود در این حوزه است. این درحالی است که توجه به این حوزه و مشاهده مسائل دانش‌آموختگان از طریق مصاحبه‌های عمیق با آنان، کمک شایانی به ترسیم وضع موجود آنان می‌کند. البته در کنار این موضوع، توجه به رویکرد کمی در پژوهش‌ها و توازن در استفاده از هر دو رویکرد در این مورد، افزون بر شناسایی بهتر مسائل و چالش‌ها و تبیین این مسائل، به انجام پژوهش‌های جامع در این حوزه نیز کمک خواهد کرد.

۲-۳. سیمای محتوایی

یک بخش از فراتحلیل حاضر بر ویژگی‌های ظاهری و روش‌شناسی پژوهش‌ها متمرکز بوده است، اما افزون بر توجه به ساختار پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه اشتغال دانش‌آموختگان که به صورت ارائه آمار و ارقام کمی انجام شد. بر مبنای روش پژوهش در این مقاله — که روش فراتحلیل کیفی است — بر حوزه محتوایی بیشتر تأکید شده است، زیرا رویکرد کیفی و کنکاش در مورد محتوای مسئله، زوایای شفاف و قابل‌فهم‌تری در مورد مسئله

مورد پژوهش ارائه می‌دهد؛ بنابراین، در این قسمت، به منظور شناخت بیشتر مسئله، در مراجعه به محتوا، ابتدا به کدگذاری اهداف، پرسش‌های اصلی، و یافته‌ها و نتایج به دست آمده در پژوهش‌ها اقدام شد سپس، عنوان‌های اصلی هر پژوهش، به دست آمدند و سرانجام، عنوان‌های کل پژوهش‌ها کدگذاری شدند. نتیجه حاصل شده احصاء تم‌های ذیل بوده از طریق اجماع کل تم‌های تمامی پژوهش‌ها در کنار یکدیگر حاصل شده است.

۳-۲-۱. سرفصل اصلی پژوهش‌ها

مسئله اصلی در بخش محتوایی، تمرکز موضوعی آثار مورد مطالعه است. تمام پژوهش‌هایی که در ایران درباره اشتغال دانش‌آموختگان انجام شده‌اند، بر چند موضوع محوری متمرکز بوده‌اند (جدول شماره ۷).

جدول شماره (۷). تمرکز موضوعی پژوهش‌های انجام شده در مورد اشتغال دانش‌آموختگان

موضوعات	فراوانی	درصد
اشتغال دانش‌آموختگان به لحاظ مهارت‌افزایی	۶	۶/۵۲ درصد
وضعیت اشتغال و بیکاری دانش‌آموختگان	۳۹	۴۲/۳۹ درصد
اشتغال دانش‌آموختگان از منظر کارآفرینی	۱۷	۱۸/۴۷ درصد
اثر بخشی برنامه‌های درسی و کیفیت آموزش عالی	۲۶	۲۸/۲۶ درصد
اشتغال دانش‌آموختگان از منظر توجه به بخش تعاون	۴	۴/۳۴ درصد

بر اساس داده‌های جدول شماره (۷)، بررسی وضعیت اشتغال و بیکاری دانش‌آموختگان در رتبه نخست قرار دارد (۴۲/۳۹ درصد) و بسیاری از پژوهش‌های انجام شده، در مورد بررسی موانع جذب دانش‌آموختگان در بازار کار، چالش‌ها، و ارائه راهکار در این زمینه بوده‌اند. در مرتبه بعد، اثر بخشی برنامه‌های درسی بر وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان (۲۸/۲۶ درصد)، و پس از آن، توجه به اشتغال دانش‌آموختگان از منظر کارآفرینی (۱۷/۴۷ درصد) در رتبه سوم قرار گرفته است. سرفصل‌های محتوایی‌ای مانند توجه به اشتغال از منظر مهارت‌افزایی، و اشتغال در بخش تعاون، در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند که در ادامه توضیح داده شده‌اند.

۳-۲-۲. وضعیت اشتغال و بیکاری دانش‌آموختگان

یکی از موضوع‌هایی که در بررسی پژوهش‌های انجام‌شده نمایان شد، توجه به مسئله اشتغال و بیکاری دانش‌آموختگان است. ۴۲ درصد از پژوهش‌ها، با هدف بررسی رابطه میان آموزش عالی و بیکاری دانش‌آموختگان این حوزه، بر این موضوع تمرکز کرده‌اند. برخی از پژوهشگران بر این نظر بوده‌اند که آموزش، منشأ ایجاد مهارت و هدایت اقتصاد و خدمات است و از این‌رو، سرمایه‌گذاری در آموزش، نوعی سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی و سرمایه‌گذاری در ظرفیت‌های تولیدی مردم به‌شمار می‌آید. همان‌گونه که بیشتر نیز اشاره شد، این، همان سرمایه انسانی است که به‌عنوان رکن اساسی اقتصاد دانش‌محور مطرح می‌شود. نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در چند دهه اخیر، از جمله نتایج پژوهش‌های خادمی (۱۳۶۲)، سنایی‌نسب و همکاران (۱۳۸۸)، فانی‌خیای و معلمی‌خیای (۱۳۹۱)، حسین‌نژاد (۱۳۹۴)، و حسینی (۱۳۹۶) حاکی از این است که در کنار سرمایه‌های مادی، سرمایه‌های انسانی نیز برای ورود به بازار کار اهمیت ویژه‌ای دارند، زیرا «نظام آموزشی و نظام اقتصادی با یکدیگر ارتباط و تعامل جدی دارند و بر عملکرد یکدیگر تأثیر می‌گذارند. نظام آموزشی به‌ویژه در سطوح عالی - نیازهای تخصصی نظام اقتصادی از منظر نیروی انسانی را تأمین می‌کند» (صالحی‌عمران و رحمانی، ۱۳۹۲، ۳۶).

این درحالی است که با وجود اهمیت یافتن تحصیلات دانشگاهی و افزایش تعداد دانشجویان دانشگاه‌ها در دهه‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ و گسترش کمی دانشگاه‌ها در ایران، شاهد فقدان ارتباط مستقیم بین دانش‌آموختگان ماهر، توسعه منابع انسانی، و نیازهای بازار کار هستیم. افزون‌بر عرصه اجتماعی، در عرصه پژوهشی نیز موضوع ارتباط آموزش و وضعیت اشتغال، از موضوعات محتوایی مهم و موردبررسی بوده است. براساس نتایج پژوهش‌های انجام‌شده، عواملی مانند افزایش دانش‌آموختگان، فقدان جذب نیروی کار در بخش دولتی، اطلاعات ناکافی از وضعیت بازار کار، ناتوانی در پاسخ‌گویی به خواسته‌های علمی و عملی کارفرما، ماهیت مردانه برخی از رشته‌های تحصیلی، انتظار بیش‌ازحد دانش‌آموختگان، اعتمادبه‌نفس پایین دانش‌آموختگان دختر، عدم توجه کافی دولت به سیاست‌های اشتغال‌زایی، و فقدان سرمایه‌های اقتصادی، فرهنگی، و اجتماعی، نتایجی

هستند که نظریه سرمایه انسانی را به چالش می کشند (برای نمونه نک: ملکوتیان و پرورش، ۱۳۸۲؛ صالحی عمران، ۱۳۸۵؛ میرزایی و همکاران، ۱۳۸۵؛ قربانی، ۱۳۸۷؛ فرخزاده و همکاران، ۱۳۸۹؛ خسروی پور و سلیمان پور، ۱۳۸۹؛ آقامیری، ۱۳۹۱؛ سلگی، ۱۳۹۱؛ غلامرضایی و همکاران، ۱۳۹۲؛ کریمی، ۱۳۹۶؛ قائدرحمت، ۱۳۹۶)؛ بنابراین، ایده ارتباط میان آموزش و اشتغال، به چالش کشیده شد، زیرا نظریه پردازان سرمایه انسانی بر این نظرند که کارفرمایان به عرضه نیروی کار ماهر با افزایش تقاضای آن پاسخ خواهند داد. این در حالی است که بر مبنای نتایج پژوهش های انجام شده، به سبب وجود شکاف بین وضعیت بازار کار فعلی و واقعیت های روزانه ای که دانش آموختگان در بازار کار با آن روبه رو هستند، نمی توان وجود سرمایه انسانی را مقیاس مناسبی برای حضور در فضای کسب و کار و رشد اقتصادی در نظر گرفت. افزون بر این، نتایج پژوهش های انجام شده، این ایده را که تحصیل در مقاطع بالاتر آموزش عالی به افزایش نرخ اشتغال خواهد انجامید، به نقد کشیده اند، زیرا در مشاغل مشابه، زنان کمتر از مردان درآمد داشته اند و همچنین، در عمل، شاهد رابطه خطی مثبت بین آموزش عالی و اشتغال زنان در کشورهای در حال توسعه نبوده ایم (صالحی عمران، ۱۳۸۵ و کریمی، ۱۳۹۶).

۳-۲-۳. کیفیت آموزش عالی و اثربخشی برنامه های درسی

در چند دهه اخیر، تمایل به کارایی نظام های آموزشی عالی و ارتقای اثربخشی، افزایش یافته و سیاست های ارزیابی آموزش عالی در سراسر جهان در راستای ارتقا و ارزیابی آموزشی در تمام مراکز آموزشی دنیا، بخش جدایی ناپذیر تمام برنامه های آموزشی تلقی شده است (شرفی و عباسپور، ۱۳۹۴، ۴۱). در بخش پژوهشی ایران نیز به این مسئله توجه چشمگیری شده است؛ به گونه ای که ۲۸ درصد از پژوهش هایی که در دو دهه اخیر انجام شده اند، در مورد اثربخشی برنامه های آموزشی و ارتباط آن با اشتغال دانش آموختگان بوده است. در عرصه پژوهشی، کیفیت آموزش عالی در قالب سرفصل هایی مانند اختصاص بخش قابل توجهی از برنامه های درسی نظری و عمومی در رشته های دانشگاهی، فقدان جایگاه برنامه هایی برای توسعه مهارت های اقتصادی و اجتماعی، محتوای با کیفیت پایین برنامه های درسی آموزش عالی، نبود مدرسان ماهر دانشگاهی، روزآمد نبودن برنامه های

درسی، نداشتن انعطاف و پویایی لازم برنامه درسی دانشگاهی، و بی‌توجهی برنامه‌های درسی به کارآفرینی محورهای اصلی موردبررسی این پژوهش‌ها بوده‌اند (برای نمونه نک: صدیقی، ۱۳۸۸؛ جهانبانی، ۱۳۹۴؛ احمدی، ۱۳۹۶؛ بهادری، ۱۳۹۶؛ موحدی، ۱۳۹۶؛ نیک‌فرجام، ۱۳۹۷). همچنین، با نگاهی به نتایج پژوهش‌های انجام‌شده مشخص می‌شود که به‌لحاظ صبغه برنامه‌های درسی، نظام آموزش عالی، موضوع محور است و بعید به‌نظر می‌رسد که بتواند تنها با انتقال مجموعه‌ای از دانش و اطلاعات، در زمینه ایجاد مهارت‌ها و شایستگی‌های موردنیاز بازار کار، راه به‌جایی ببرد.

۳-۲-۴. اشتغال دانش‌آموختگان از منظر کارآفرینی

طیفی از پژوهش‌های مرتبط با اشتغال دانش‌آموختگان طی دو دهه اخیر (۱۸ درصد) به موضوع کارآفرینی و اشتغال دانش‌آموختگان اشاره کرده‌اند، زیرا «شرط لازم در یک نظام اقتصادی برای اشتغال اثربخش دانش‌آموختگان، کارآفرینی مبتنی بر دانش است» (انتظاری، ۱۳۸۷، ۴۲ و ۴۳). این درحالی است که در ایران، کارآفرینی مبتنی بر دانش، وضعیت مناسبی ندارد. ایران، یکی از کشورهایی است که کسب‌وکار در آن به‌سهولت انجام نمی‌شود. رتبه‌بندی بانک جهانی (۲۰۲۰) از سهولت انجام کسب‌وکار در کشورهای جهان نشان می‌دهد که ایران در میان ۱۹۰ کشور، رتبه ۱۲۷ را کسب کرده که نسبت به سال قبل، یک پله صعود داشته است. براین اساس، ایران به‌لحاظ سهولت کسب‌وکار، تنها نسبت به ۶۳ کشور جهان، وضعیت بهتری دارد (بانک جهانی^۱، ۲۰۲۰). پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه، با تأکید بر کارآفرینی دانش‌آموختگان در ابعاد روان‌شناختی، سرفصل‌های برنامه درسی، اجتماعی، و سیاسی، به بررسی عوامل و زمینه‌های مؤثر، چالش‌ها، و تعیین راهکارها پرداخته‌اند (برای نمونه نک: شریف‌زاده، ۱۳۸۲؛ نادری، ۱۳۸۸؛ چاوشی، ۱۳۸۸؛ بخشی، ۱۳۹۰؛ جدی، ۱۳۹۰؛ نصیرزاده، ۱۳۹۲؛ عباس‌زاده، ۱۳۹۴؛ نیک‌فرجام، ۱۳۹۷). این درحالی است که در طراحی و پیاده‌سازی قابلیت‌های دانش‌آموختگان در بحث کارآفرینی مبتنی بر دانش و تناسب آن با نیازهای بازار کار، به کارایی خارجی نظام آموزش عالی توجه زیادی نشده است.

1. Doing Business (2020), Comparing Business Regulation in 190 Economies

۳-۲-۵. اشتغال دانش‌آموختگان از منظر مهارت‌افزایی

با وجود بالا بودن نرخ بیکاری دانش‌آموختگان به‌طور عمومی، دانش‌آموختگان مراکز مهارت‌آموزی، نرخ بیکاری پایین‌تری داشته‌اند، زیرا مؤلفه‌های محدود استخدام، از صلاحیت‌های صرفاً علمی و تجربه کاری، فراتر رفته است. بیکاری دانش‌آموختگان با مهارت و تخصص پایین، نشان‌دهنده هوشمندانه عمل کردن بازار کار و ارزش قائل شدن فضای کار برای تخصص نیروی کار است (انتظاریان و طهماسبی، ۱۳۹۰، ۶۴). پژوهش‌های اندکی (۶ درصد) که در دو دهه ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ انجام شده‌اند نیز گویای این مطلب بوده‌اند که میان دوره‌ها و مواد آموزشی دانشگاه‌ها، با آنچه بازار کار از بعد مهارت فنی و علمی می‌طلبد، تناسب منطقی نداشته‌اند، زیرا اقدام کافی و اساسی‌ای در راستای ارائه رشته‌های مهارتی براساس مطالعه و بررسی نیازهای منطقه‌ای انجام نشده است و سطح و میزان آموزش‌های ارائه‌شده آن‌گونه که لازم است، با مهارت‌های موردنیاز مشاغل بخش‌های تولیدی و خدماتی در منطقه تناسب نداشته‌اند؛ درحالی‌که اشتغال دانش‌آموختگان می‌تواند از طریق مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، تسهیل شود (کاوسی، ۱۳۸۰؛ مرادی، ۱۳۹۴؛ گرزین، ۱۳۹۵؛ مجیدی مجیدلو، ۱۳۹۵).

۳-۲-۶. اشتغال دانش‌آموختگان از منظر توجه به بخش تعاون

مرور محتوای پژوهش‌های انجام‌شده، بیانگر این است که به فعالیت‌های کارآفرینانه و اشتغال‌زای دانش‌آموختگان دانشگاهی در بستر نظام تعاونی به‌گونه‌ای سازمان‌یافته و هدفمند، توجه نشده است. تنها ۴ درصد از پژوهش‌های مربوط به رشته کشاورزی با رویکرد کمی و توصیفی به این حوزه توجه کرده‌اند. فقدان تعامل مناسب بین نظام آموزش عالی و فضای کسب‌وکار و هدایت شغلی ناکارآمد دانش‌آموختگان، فرایند توسعه تعاونی‌های دانش‌آموختگان را با محدودیت روبه‌رو می‌کند؛ این درحالی است که بخش تعاون می‌تواند با سرمایه‌های اندک دانش‌آموختگان، تجمیع منابع و امکانات، و توسعه مدیریت تعاونی‌ها، سهم بسزایی در توسعه فعالیت‌های اقتصادی و افزایش فرصت‌های شغلی داشته باشد (عباسی و قلی‌قورچیان، ۱۳۸۸؛ علی‌آبادی، ۱۳۸۹؛ عیدی، ۱۳۹۰؛ رحمانی، ۱۳۹۱).

مسئله دیگری که در سیمای محتوایی پژوهش‌ها مورد توجه است، چارچوب نظری مورداستفاده آن‌ها است. «اساسی‌ترین اقدام در فراتحلیل کیفی، کشف و استخراج نظریه مشترک در مطالعات موردبررسی است» (ذاکر صالحی، ۱۳۸۶، ۱۲۶). در بسیاری از پژوهش‌های انجام‌شده در مورد اشتغال دانش‌آموختگان، مبنای نظری غالبی وجود نداشت. این پژوهش‌ها با وجود اتخاذ رویکرد کمی، در بخش ادبیات نظری پژوهش، به پیشینه‌های تجربی تحقیق و تعریف‌ها و بحث‌هایی مانند ارتباط آموزش عالی و بازار کار پرداخته‌اند و فاقد بنیان نظری قوی‌ای هستند؛ به گونه‌ای که در واقع، در بردارنده هیچ آموزه نظری خاصی نیستند. در پژوهش‌های دیگر نیز برخی نظریه‌ها به صورت مستقیم و صریح و برخی نیز به صورت غیر مستقیم در مورد موضوع مورد نظر مطرح شده بودند. در جدول شماره (۸) به مبانی نظری مورداستفاده در پژوهش‌های مربوط به اشتغال دانش‌آموختگان اشاره شده است.

جدول شماره (۸). جهت‌گیری نظری پژوهش‌ها

نظریه پژوهش	جهت‌گیری	درصد
نظریه سرمایه انسانی	مستقیم و صریح	۱۳ درصد
	غیر مستقیم	۰
نظریه سرمایه اجتماعی-فرهنگی	مستقیم و صریح	۰
	غیر مستقیم	۴ درصد
نظریه انتقادی	مستقیم و صریح	۲ درصد
	غیر مستقیم	۰
نظریه کارکردگرایی	مستقیم و صریح	۱ درصد
	غیر مستقیم	۰
سایر نظریه‌ها	مستقیم و صریح	۶ درصد
	غیر مستقیم	۶ درصد
بدون مبانی نظری	پژوهش کمی	۵۶ درصد
	پژوهش کیفی	۹ درصد
	پژوهش تلفیقی	۲ درصد
عدم دسترسی به متن پژوهش		۱ درصد

همان‌گونه که اشاره شد، یافته‌های این بخش، حاکی از این است که ۳۲ درصد از پژوهش‌ها، برپایه یک نظریه مشخص انجام شده‌اند؛ به‌گونه‌ای که از این تعداد، اکثریت آن‌ها نظریه سرمایه انسانی را به‌طور مستقیم مبنای قرار داده‌اند. ۱۲ درصد از پژوهش‌ها، نظریه‌هایی مانند نظریه دو عاملی هرزبرگ (غیرمستقیم)، شبکه شغلی (مستقیم)، نظریه برنامه درسی کلاین (مستقیم)، مهار شغلی اسپکتور (مستقیم)، خودکارآمدی عمومی شرر (غیرمستقیم)، رفتار مصرف‌کننده (غیرمستقیم)، رضایت شغلی (مستقیم)، نظریه منابع (غیرمستقیم)، جهانی شدن (غیرمستقیم)، نظریه‌های توسعه اقتصادی (مستقیم)، الگوهای کارآفرینی (مستقیم)، و رفتار برنامه‌ریزی شده آجرن (غیرمستقیم) را به‌عنوان مبنای نظری خود برگزیده‌اند که این امر، نشان‌دهنده این موضوع است که در بررسی موضوع اشتغال دانش‌آموختگان، به‌غیر از نظریه سرمایه انسانی، نظریه ثابتی که اکثریت پژوهش‌ها آن را مبنای قرار دهند، وجود نداشته و اغلب آن‌ها مبنای نظری پژوهش را به‌صورت جزیره‌ای در نظر گرفته‌اند. افزون‌براین، ۶۷ درصد از پژوهش‌ها، فاقد هرگونه مبنای نظری‌ای بوده‌اند که از این میزان، تنها ۹ درصد به روش کیفی انجام شده‌اند که براساس آن، انتظار نمی‌رود که پژوهشگر از ابتدا موضع نظری خاصی را اتخاذ کند. البته از پژوهش‌های کیفی و تلفیقی به‌ویژه با روش گرند تئوری—انتظار می‌رود که در پایان پژوهش، به الگوی نظری جدیدی دست یابند؛ این درحالی است که فقدان این‌گونه الگوها در این پژوهش‌ها کاملاً مشهود است.

اما همان‌گونه که اشاره شد، ۵۶ درصد پژوهش‌ها، از نوع پژوهش‌های کمی بوده‌اند که برخلاف پژوهش‌های کیفی، مستلزم به‌کارگیری الگو و چارچوب نظری خاصی هستند که با آزمون آن می‌توانند ادعایی را رد یا تأیید کنند، اما یافته‌ها نشان می‌دهند که غالب پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه اشتغال دانش‌آموختگان، به‌لحاظ چشم‌انداز نظری، دچار ضعف هستند و نویسندگان آن‌ها این مسئله را بدون مشخص کردن موضع نظری خود بررسی کرده‌اند و آکاوی این موضوع، بدون اتکا به پیشینه‌های نظری و تنها برپایه پیشینه‌های تجربی و تعریف مفاهیم این حوزه بوده است.

۴. بحث و نتیجه گیری

پژوهش درباره چگونگی اشتغال دانش‌آموختگان، موضوعی است که در دو دهه اخیر، توجه چشمگیری را به خود جلب کرده است؛ به گونه‌ای که در دهه ۱۳۸۰ و به ویژه دهه ۱۳۹۰، به سبب رشد کمی و توسعه نامتوازن آموزش عالی در کشور و فقدان جذب هدفمند دانش‌آموختگان، شمار بالایی از پژوهش‌ها به این مسئله توجه کرده‌اند.

محور اصلی اغلب پژوهش‌های انجام‌شده طی چند دهه اخیر، مسئله اشتغال دانش‌آموختگان با تأکید بر چند موضوع مشخص، مانند وضعیت اشتغال و بیکاری دانش‌آموختگان، بررسی تناسب شغل دانش‌آموختگان شاغل با رشته‌های تحصیلی دانشگاهی، تأکید بر ضرورت توجه به کیفیت آموزش عالی و برنامه درسی موجود در دانشگاه، و توجه به موضوع کارآفرینی دانش‌آموختگان بوده است. با توجه به بررسی‌های انجام‌شده، تکرار پژوهش در این موضوعات و دست نیافتن به یک رویکرد جامع در این زمینه را می‌توان به عوامل زیر نسبت داد:

۱) سهم نامتناسب رشته‌های تحصیلی در توجه به مسئله اشتغال دانش‌آموختگان: از ۹۲ پژوهشی که در قالب‌های گوناگون پایان‌نامه کارشناسی ارشد و دکترا و مقاله علمی-پژوهشی در ایران، بررسی شده است، سهم پژوهشگران حوزه کشاورزی زیاد و سهم رشته‌های دیگر اندک بوده است؛ از این رو، براساس رویکرد میان‌رشته‌ای پیشنهاد می‌شود، نه تنها پژوهشگران رشته‌های دیگر به پژوهش علمی درباره اشتغال دانش‌آموختگان پردازند، بلکه تمرکز بر یک سری موضوعات خاص و عدم بررسی این موضوع در عرصه‌های مختلف، مستلزم پژوهشی است که نگاه جامعی به مسئله اشتغال دانش‌آموختگان داشته باشد.

۲) عدم تعادل رویکردهای روشی در تحلیل مسئله اشتغال دانش‌آموختگان: سیطره رویکرد کمی بر پژوهش‌های اشتغال دانش‌آموختگان، اگرچه در نوع خود می‌تواند ابعاد ناشناخته‌ای از مسئله را مشخص کند، فاقد ژرف‌نگری‌های خاص پژوهش‌های کیفی است که این مسئله نگاه جامع به شناخت پیامدهای اشتغال دانش‌آموختگان را ناممکن می‌کند. همچنین، خلأ نگاه آسیب‌شناسانه و عدم جامع‌نگری در مطالعه حوزه اشتغال

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۶۴

دوره ۱۲، شماره ۱
زمستان ۱۳۹۸
پیاپی ۴۵

دانش‌آموختگان در کنار حوزه‌های دیگر، از جمله مواردی هستند که به دلیل نگاه کمی به اشتغال دانش‌آموختگان، نادیده انگاشته شده‌اند. به نظر می‌رسد، شناخت و درک مسئله اشتغال و بیکاری دانش‌آموختگان، مستلزم واکاوی و تحلیل زمینه‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، و سیاسی مرتبط با آن است که به لحاظ ماهوی با انجام پژوهش‌های کیفی امکان‌پذیر است، زیرا بررسی لایه‌های زیرین این مسئله، در تدوین و اصلاح قوانین و سیاست‌های مطلوب به سیاست‌گذاران ذی‌ربط کمک می‌کند. افزون‌براین، اتخاذ رویکردهای تلفیقی در راستای ارائه تصویر متوازی از موضوع اشتغال دانش‌آموختگان نیز می‌تواند ضمن پر کردن خلأ پژوهش‌های کیفی، ضعف‌های این نوع پژوهش‌ها را پوشش داده و مطالعه جامعی در راستای بررسی این موضوع باشد.

۳) خلأ تحلیل‌های نظری هماهنگ با شرایط جامعه ایران در حوزه اشتغال دانش‌آموختگان: یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که نیمی از پژوهش‌های انجام‌شده، تنها به توصیف وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان پرداخته‌اند و تنوع موضوع‌های بررسی شده در این پژوهش‌ها کم و ناچیز بوده است. پژوهشگران، بیشتر سعی در تکرار پژوهش‌های پیشین در قالبی نو و در مورد جامعه‌ای جدید داشته‌اند. این مسئله، خلأ بنیادین نظری در حوزه اشتغال دانش‌آموختگان را در پی داشته و بسیاری از پژوهش‌هایی که در این حوزه انجام شده‌اند، فاقد بنیان نظری بوده و تنها به ارائه تعریف‌هایی از اشتغال و بیکاری و ارتباط وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان و آموزش عالی بسنده کرده‌اند؛ درحالی‌که ارائه فضای نظری جدید و هماهنگ با شرایط سیاسی، اجتماعی، و فرهنگی کشور می‌تواند موجب ارائه یک مبنای نظری شود.

همان‌گونه که در یافته‌های این پژوهش نیز اشاره شد، محتوای نظری اغلب پژوهش‌ها، مبتنی بر نظریه سرمایه انسانی و در تناقض با شرایط حاضر جامعه ایرانی، به‌عنوان یک جامعه در حال توسعه، است و ضرورت دارد که در عرصه تولید دانش نظری، پژوهشگران به تلفیق پارادایم‌های نظری غربی و بومی‌سازی این پارادایم‌ها توجه کنند و بر مبنای این فضای پژوهشی در مورد مسئله اشتغال دانش‌آموختگان، رویکرد نظری متفاوت و منطبق بر مسائلی را اتخاذ کنند که خود دانش‌آموختگان در مورد وضعیت حاضر بیان می‌کنند.

۴) بی‌توجهی به موضوع جنسیت در بحث اشتغال دانش‌آموختگان: مسئله دیگری که ضعف آن در عرصه پژوهشی اشتغال دانش‌آموختگان نمود دارد، موضوع جنسیت و اشتغال دانش‌آموختگان است. همان‌گونه که در نقد رویکرد سرمایه انسانی اشاره شد، کمیت و کیفیت آموزش‌های ارائه‌شده در دانشگاه‌ها، تنها با یک بعد از ساختار نیروی انسانی متخصص در ارتباط است، درحالی‌که افزون‌بر آن، لایه‌های پنهان اجتماعی، فرهنگی، و سیاسی نیز در جذب نیروی انسانی متخصص دخیل هستند؛ بنابراین، توصیف دقیق و آشکارسازی لایه‌های زیرین حضور زنان و مردان دانش‌آموخته در بازار کار می‌تواند به ارائه دانش نظری در این زمینه بینجامد.

۵) عدم تمرکز بر مسائل و چالش‌های درون‌سازمانی دانش‌آموختگان شاغل: پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه، توصیفی از وضعیت اشتغال و علت‌های بیکاری دانش‌آموختگان ارائه کرده و در بررسی این مسئله سعی کرده‌اند ضمن جلوگیری از بیکاری دانش‌آموختگان، با ارائه پیشنهادهایی مبنی بر پیوند برنامه‌های درسی با شرایط فضای کار و جامعه، به تقاضای بخش‌های مختلف اقتصادی برای نیروی ماهر و متخصص پاسخ دهند؛ بنابراین، ارائه راهکار برای اشتغال این گروه، ضمن توجه به رویکردهای مبتنی بر ساختار، مستلزم در نظر گرفتن تجربه‌های دانش‌آموختگان شاغل در بازار کار و اتخاذ بنیانی است که از طریق آن، واقعیت اجتماعی اشتغال در بطن کنش‌های فردی و جمعی شاغلان دانش‌آموخته، درک شود.

۶) توجه ناکافی به موضوع‌هایی مانند مهارت‌افزایی و فعالیت دانش‌آموختگان در بخش تعاون و کارآفرینی: توجه ناکافی به مقوله‌های یادشده، یکی از ضعف‌های موجود در حوزه پژوهشی مرتبط با اشتغال دانش‌آموختگان است، زیرا فراهم کردن زیرساخت‌های لازم برای تقویت تلاش‌های جمعی دانش‌آموختگان، مستلزم برخورداری از مهارت و روحیه کار گروهی و کارآفرینی است که در این زمینه پیشنهاد می‌شود پژوهشگران کنکاش دقیق‌تری در مورد نقش مراکز آموزش عالی در ایجاد این توانایی‌ها در دانش‌آموختگان و ارتقای فرهنگ کارآفرینی در آموزش عالی انجام دهند. افزون‌بر این، بر مبنای این پژوهش‌ها است که سیاست‌گذار به تغییر بنیادین نظام آموزشی برای برطرف کردن این مسئله براساس الگوی جدید آموزش و مهارت‌آموزی اقدام خواهد کرد.

۷) فقدان دیدگاه آینده‌پژوهی: در بند ۳ سند نقشه جامع علمی کشور به تقویت نقش علم و فناوری و نوآوری برای افزایش کارایی اقتصادی اشاره شده است (سند نقشه جامع علمی کشور، ۱۳۸۹). دستیابی به این هدف، مستلزم توجه به رویکرد آینده‌نگاری، پیش‌بینی، مطالعه وضعیت موجود، و ارائه تصویری از آینده براساس امکانات و قابلیت‌های موجود است. این درحالی است که پژوهش‌های انجام‌شده، فاقد این دیدگاه بوده‌اند و تنها به وضعیت فعلی دانش‌آموختگان توجه داشته‌اند. روی هم رفته، حل مسئله اشتغال دانش‌آموختگان در ساختار پژوهشی کشور، از طریق نگاهی چندجانبه‌نگر و مبتنی بر آینده‌پژوهی و پرداختن به پژوهش‌هایی که مبنای سیاست‌گذاری در عرصه‌های کلان کشور هستند، امکان‌پذیر است.

در مجموع، با توجه به خلأهای پژوهشی یادشده در حوزه اشتغال دانش‌آموختگان، از طریق اتخاذ رویکرد میان‌رشته‌ای برای بررسی موضوع یادشده و با نیازسنجی از موضوع‌های پژوهشی این حوزه می‌توان پژوهش‌ها را هدفمند کرد و با اتخاذ نوعی رویکرد روشی جامع‌نگر، بر ضعف روش‌های کمی و کیفی در این زمینه فائق آمد. افزون‌براین، پیشنهاد می‌شود، با بومی‌سازی پارادایم‌های نظری غربی در حوزه پژوهشی اشتغال دانش‌آموختگان، دستیابی به الگوی اقتصاد دانش‌محور، و توجه به توسعه ظرفیت‌های لازم، زمینه تولید دانش نظری در این حوزه فراهم شود. اصلاح و بازنگری در قوانین ناظر بر بازار کار با تأکید بر به‌کارگیری دانش‌آموختگان از طریق اتخاذ نگرش جامع در بررسی مسائل درون‌سازمانی-برون‌سازمانی اشتغال، تدوین نظام‌مند برنامه آینده‌پژوهی اشتغال دانش‌آموختگان، و سازماندهی علمی و کاربردی به‌منظور حل بنیادین مسائل این حوزه با در نظر گرفتن تسهیلاتی برای استخدام دانش‌آموختگان دانشگاهی از طریق طرح الگوهای پیشنهادی برای افزایش اشتغال دانش‌آموختگان در قالب سیاست‌های تشویقی، از موارد دیگری هستند که بر مبنای یافته‌های این پژوهش، پیشنهاد می‌شوند.

منابع

- احمدی جویبای، مریم (۱۳۹۶). ارزشیابی کیفیت درونی و بیرونی دوره آموزشی هتلداری بر اساس عناصر نه‌گانه فرانسیس کلاین (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه مازندران، ایران.
- امینی، علیرضا (۱۳۹۶). تحلیل اجمالی وضعیت بازارکار فارغ‌التحصیلان دانشگاه و ارائه اقدامات و راهکارهای لازم برای افزایش اشتغال آن‌ها. امور اقتصاد کلان، ۱۲۱-۸.
- انتظاری، یعقوب (۱۳۸۷). کارآفرینی مبتنی بر علم؛ شرایط لازم برای اشتغال اثربخش دانش‌آموختگان آموزش عالی. مجلس و راهبرد، ۵۹، ۵۶-۳۵.
- انتظاری، یعقوب (۱۳۹۳). تحلیلی بر چالش‌های اشتغال دانش‌آموختگان دانشگاهی. گزارش دفتر مطالعات اجتماعی معاونت پژوهش‌های اجتماعی-فرهنگی کد موضوعی: ۲۱۰، شماره مسلسل: ۱۴۱۶۸.
- انتظاریان، ناهید، و طهماسبی، طاهره (۱۳۹۰). بررسی میزان هماهنگی و انطباق نظام آموزش عالی و آموزش‌های فنی و حرفه‌ای با نیازهای بازارکار. ماهنامه کار و جامعه، ۱۴۰، ۷۱-۵۹.
- آقامیری، فاطمه‌السادات (۱۳۹۱). بررسی رابطه وضعیت تحصیلی دانش‌آموختگان ورودی سال (۱۳۸۳) دانشگاه مازندران با وضعیت اشتغال آنان (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه مازندران، ایران.
- بخشی، آزاده (۱۳۹۰). تأثیر مرکز آموزش جهاد کشاورزی محمدیه استان خراسان جنوبی در ارتقاء فرهنگ کارآفرینی از دیدگاه دانش‌آموختگان (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
- بهادری، حجت‌الله (۱۳۹۶). اثربخشی آموزشی رشته مکانیک خودرو در هنرستان‌های فنی حرفه‌ای و کار و دانش (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه شهید چمران اهواز، ایران.
- ترکمان، فرح؛ و افزار، ستار (۱۳۹۱). وضعیت اشتغال و رضایت شغلی دانش‌آموختگان نابینای شاغل در شهر تهران. مجله مطالعات جامعه‌شناسی ایران، ۴، ۲۳-۴۲.
- جدی تازه‌کند، لیلا (۱۳۹۰). بررسی شاخص‌های کارآفرینی و رابطه آن با وضعیت اشتغال دانشجویان رشته تربیت‌بدنی شهر تهران (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
- جهانبانی و شاره، فریبا (۱۳۹۴). بررسی جایگاه عناصر برنامه درسی کارآفرینانه در آموزش عالی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه کاشان (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه کاشان، ایران.
- چاوشی، زهرا (۱۳۸۸). نقش سرفصل کارشناسی ارشد تربیت‌بدنی و علوم ورزشی در تأمین مهارت‌های کارآفرینی دانش‌آموختگان از نظر کارفرمایان (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه پیام‌نور مرکز تهران، ایران.

- حسین نژاد، قدم (۱۳۹۴). بررسی وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان علوم انسانی دانشگاه یاسوج و ارتباط آن با برخی متغیرهای اجتماعی و جمعیتی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه یاسوج، ایران.
- حسینی، پروانه (۱۳۹۶). بررسی عوامل مؤثر بر اشتغال دانش‌آموختگان زن کارشناسی ارشد دانشکده علوم انسانی دانشگاه علم و فرهنگ، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.
- خادمی حبیب آبادی (۱۳۶۲). ارائه یک الگوی سیستمی برای مطالعه اثرات اشتغال دانش‌آموختگان دانشگاهها بر توسعه (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه اصفهان، ایران.
- خسروی پور، بهمن؛ و سلیمان پور، محمدرضا (۱۳۸۹). تبیین نقش ویژگی‌های فردی مؤثر بر اشتغال دانش‌آموختگان دختر آموزش عالی (مطالعه موردی: دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین - اهواز). زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، ۸(۴)، ۲۰۳-۲۲۰.
- ذاکر صالحی، غلامرضا (۱۳۸۶). فراتحلیل مطالعات انجام شده در زمینه جذب نخبگان و پیشگیری از مهاجرت آنها. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۱۸(۱)، ۱۱۳-۱۳۵.
- رحمانی، فرشته (۱۳۹۱). بررسی صلاحیت‌های حرفه‌ای موردنیاز دانش‌آموختگان کشاورزی برای اشتغال در بخش تعاون در استان ایلام (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.
- سلگی، معصومه (۱۳۹۱). موانع جذب دانش‌آموختگان رشته مدیریت جهانگردی در صنعت گردشگری، مطالعه موردی: دانش‌آموختگان کارشناسی ارشد رشته مدیریت جهانگردی دانشگاه علامه طباطبایی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.
- سلیمی، قاسم، وراثیان، زهرا (۱۳۹۰). ارائه چارچوب مفهومی ارزیابی سرمایه فکری در آموزش عالی: رویکردی برای مراکز آموزش عالی فنی و مهندسی. فصلنامه آموزش مهندسی ایران، ۱۳(۴۹)، ۱۹-۱۴.
- سنایی‌نسب، هرمز؛ دلاوری، عبدالرضا؛ غنجال، علی؛ تیمورزاده، احسان؛ صداقت، علی؛ میرهاشمی، صدیقه؛ و صمدی‌نیا، حسین (۱۳۸۸). وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان رشته مدیریت خدمات بهداشتی-درمانی، مجله طب نظامی، ۱۱(۳)، ۲۸۰-۲۰۳.
- شرفی، محمد، و عباس پور، عباس (۱۳۹۴). شناسایی قابلیت‌های اشتغال‌پذیری دانش‌آموختگان بر اساس نظریه داده‌بنیاد. دوفصلنامه نوآوری و ارزش آفرینی، ۳(۷)، ۳۳-۴۸.
- شریف زاده، مریم (۱۳۸۲). بررسی نیازهای آموزشی دانشجویان کشاورزی در راستای تقویت روحیه کارآفرینی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه شیراز، ایران.
- صالحی عمران، ابراهیم؛ و رحمانی قهدریجانی، الهه (۱۳۹۲). مسأله اشتغال دانش‌آموختگان آموزش عالی و ضرورت توجه به مهارت‌های اشتغال‌زای بازارکار در طرح آمایش آموزش عالی. فصلنامه انجمن آموزش

عالی ایران، ۵ (۳)، ۲۷-۵۷.

صالحی عمران، ابراهیم (۱۳۸۵). وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان زن: مطالعه‌ای موردی. پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۱۲ (۳۹)، ۴۱-۶۰.

صالحی عمران، ابراهیم (۱۳۸۶). جامعه، کار و مشاغل: مروری بر نقش مهارت‌های اشتغال‌زاد در بازار کار. تهران: انتشارات سمت.

صدیقی خویدک، فاطمه (۱۳۸۸). بررسی میزان کارایی برنامه درسی رشته کارشناسی مترجمی زبان انگلیسی در رفع نیازهای جامعه (پایان کارشناسی ارشد)، دانشگاه پیام نور تهران، ایران.

عباس زاده، یاشار (۱۳۹۴). بررسی اثر آموزش کارآفرینی بر شکل‌گیری سرمایه انسانی و عملکردهای کارآفرینانه (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ایران.

عباسی، محمد، و قورچیان، نادرقلی (۱۳۸۸). شناسایی عوامل موثر بر توسعه تعاونی‌های دانش‌آموختگان. فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، ۳ (۲)، ۱۷۰-۱۴۳.

عزیزی، نعمت‌الله (۱۳۸۲). آموزش و پرورش و بازار کار: آماده‌سازی جوانان با صلاحیت‌ها و مهارت‌های اساسی. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، ۱، ۷۰-۵۸.

علم بیگی، امیر (۱۳۹۳). بررسی نقش ابعاد کارآفرینی دانش‌بنیان در عملکرد تحقیق و توسعه کارآفرینانه نظام تحقیقات کشاورزی ایران. فصلنامه توسعه کارآفرینی، ۲۶، ۷۵۴-۷۳۳.

علی‌آبادی، وحید (۱۳۸۹). تعیین الزامات شکل‌گیری تعاونی دانش‌آموختگان کشاورزی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

عیدی، زینب (۱۳۹۰). بررسی امکان و زمینه‌یابی تشکیل تعاونی‌های دانش‌آموختگان جنگلداری (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه لرستان.

غلامرضایی، شیرین؛ بهادری، مهشید؛ و غلامرضایی، سعید (۱۳۹۲). چالش‌ها و سازوکارهای اشتغال دانش‌آموختگان رشته جنگلداری از طریق سازمان نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی. تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران (علوم کشاورزی ایران)، ۱۵۱-۱۴۳.

فانی خیابوی، رسول؛ و معلمی خیابوی، عبدالرحمن (۱۳۹۱). خلاقیت و توانمندی دانش‌آموختگان آزاد اسلامی در بحث اشتغال. فصلنامه ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۱ (۴)، ۱۶۹-۱۴۹.

فرخزاده، محمدحسن؛ عطایی، حسین؛ روحانی، حسین؛ و فاضلی کاخکی، سیدفاضل (۱۳۸۹). بررسی وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان دوره‌های علمی-کاربردی مرکز آموزش عالی جهاد کشاورزی خراسان رضوی. پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، ۱۲، ۲۱-۱۲.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۷۰

دوره ۱۲، شماره ۱
زمستان ۱۳۹۸
پیاپی ۴۵

قاندرحمت، الهه (۱۳۹۶). بررسی عوامل مرتبط با وضعیت اشتغال فارغ التحصیلان دانشگاهی در شهر یزد (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه یزد، ایران.

قربانی، عادل (۱۳۸۷). ارزیابی کارایی بیرونی آموزشهای علمی - کاربردی از دیدگاه کارفرمایان و دانش آموختگان؛ مطالعه موردی: بررسی وضعیت اشتغال دانش آموختگان دانشگاه جامع علمی - کاربردی مازندران طی سالهای ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۴ کاردانی ترمی (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه مازندران، ایران.

کاوسی، طهماسب (۱۳۸۰). بررسی ارتباط و تناسب آموزش های مهارتی شاخه متوسطه کاردانش با نیازهای بازارکار از نظر کارفرمایان و کارآموزان شهرستان میانه در سال تحصیلی ۸۰-۱۳۷۹ (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تربیت معلم تهران، ایران.

کریمی، سپیده (۱۳۹۶). بررسی وضعیت اشتغال دانش آموختگان دوره های علمی - کاربردی جهاد کشاورزی و عوامل موثر بر آن (مورد مطالعه: مراکز تحقیقات و آموزش کشاورزی زنجان و قزوین) (پایان نامه کارشناسی ارشد). پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه زنجان، ایران.

گرزین، حسن (۱۳۹۵). بررسی ارتباط کسب مهارت دانش آموختگان فنی و حرفه ای با ایجاد اشتغال آنها در بازار کار (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود، سمنان، ایران.

مجیدی مجیدلو، مریم (۱۳۹۵). شناسایی و ارزیابی مهارت های اشتغالزای زنان در صنعت صنایع دستی استان مازندران (پایان نامه کارشناسی ارشد). مؤسسه آموزش عالی آمل، مازندران، ایران.

محمدی، شیرکوه؛ کمال خرازی، سیدعلی نقی؛ کاظمی فرد، محمد؛ و پورکریمی، جواد (۱۳۹۵). مدیریت آموزش چندفرهنگی در مدارس ایران: فراتحلیلی کیفی. فصلنامه مدیریت مدرسه، ۴(۲)، ۱۰۷-۸۷.

مرادی، رقیه (۱۳۹۴). بررسی نقش شایستگی های اساسی دانش آموختگان دانشگاهی در حضور مؤثر آن در بازار کار (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه کردستان، ایران.

ملکوتیان، محمد؛ پرورش، عبدالرحیم (۱۳۸۲). وضعیت اشتغال دانش آموختگان رشته بهداشت محیط سراسر کشور طی سال های ۸۱-۱۳۷۵. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۳(۲)، ۶۳-۵۷.

موحدی، رضا (۱۳۹۶). بازدارنده های اشتغال دانش آموختگان کشاورزی. فصلنامه پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، ۴۱، ۹۵-۷۹.

مهرعلی زاده، یداله؛ و آرمین، سیدعزیز (۱۳۸۶). بررسی بازارکار دانش آموختگان مقطع کارشناسی در دانشگاه های دولتی ایران. دو ماهنامه دانشور رفتار، ۱۴(۲۶)، ۸۶-۷۳.

میرزایی ملاحمد، رحیم؛ شامخی، تقی؛ نائلی پیشین، محمدعلی؛ زاهدی امیری، قوام الدین؛ جزیره ای

- محمدحسین (۱۳۸۵). رابطه آموزش عالی و کارآیی و اشتغال دانش‌آموختگان: دیدگاه استادان، مدیران و دانش‌آموختگان بررسی موردی آموزش جنگل. مجله پژوهش و سازندگی، ۱۹(۳)، ۲۶-۱۱.
- نادری، ابوالقاسم (۱۳۸۳). نقد مبانی روش‌شناسی مطالعات تجربی نظریه سرمایه انسانی و ارائه راه‌حل‌های مناسب. مجله برنامه و بودجه، (۶۰ و ۶۱)، ۸۴-۸۱.
- نادری، ندا (۱۳۸۸). نقش آموزش رسمی و برنامه‌های کمک درسی رشته تربیت‌بدنی در مقطع کارشناسی ارشد در تأمین مهارت کارآفرینی دانشجویان از نظر دانش‌آموختگان (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه پیام‌نور مرکز تهران، ایران.
- نصیرزاده، عبدالمهدی (۱۳۹۲). طراحی و تبیین الگوی فرایندی پیش‌بینی کارآفرینی دانش‌آموختگان دانشکده‌های تربیت‌بدنی کشور (رساله منتشر نشده دکتری). دانشگاه پیام‌نور، مرکز تحصیلات تکمیلی، تهران، ایران.
- نیک‌فرجام، حسین (۱۳۹۷). ارزیابی الگوی برنامه درسی برای مؤسسه آموزش عالی - کاربرد جهاد کشاورزی با رویکرد کارآفرینی (رساله منتشر نشده دکتری). دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.
- Andreassen, S., Randers, I., & Ternulf, K. (2007). A meta-analysis of qualitative studies on living with oesophageal and clinically similar forms of cancer, seen from the perspective of patients and family members, *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*, 2(2), 114-127.
- Harbison, F. H. (1973). *Human, culture, economy, society*. Oxford, London: Oxford University Press.
- Hirsch, F. (1977). *Social limits to growth*. London: Routledge and Kegan Paul London.
- Paterson, B. L., Thorne, S. E., Canam, C., & Jillings, C. (2001). Meta-study of qualitative health research: a practical guide to meta-analysis and meta-synthesis. *Thousand Oaks, Calif*: Sage.
- Timulak, L. (2009). Meta-analysis of qualitative studies: A tool for reviewing qualitative research findings in psychotherapy. *Psychotherapy Research*, 19(4/5), 591-600.